

УДК 004.91

*Ю. Ф. Петяк**Українська академія друкарства***ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ЕЛЕКТРОННІ ВИДАННЯ»**

Пропонується визначення терміну «електронні видання» та розглядається сучасний стан стандартизації електронних видань в Україні.

Електронне видання, електронна книга, стандартизація

Останніми роками у світі відчутно зростає тенденція переходу засобів масової інформації та видавництв від випуску друкованої продукції до розміщення інформації у всесвітній мережі Інтернет. Швидкий розвиток телекомунікаційних технологій, зокрема мобільного інтернет-доступу, призвів до того, що, наприклад, FM-радіо станції припиняють свої трансляції в радіо-ефірі, розпочинаючи живі радіо-трансляції в Інтернеті. Телебачення також швидкими темпами переміщується в Інтернет. Інформація все частіше генерується не лише великими медіа-корпораціями, а й окремими користувачами за допомогою блогів та тематичних форумів. Усе це вказує на те, що найближчим часом основним джерелом отримання інформації стане саме мережа Інтернет.

Україна хоч і з запізненням, також намагається скористатися всіма перевагами Інтернет. Однак, якщо з практичного погляду український сегмент Інтернет розвивається доволі швидкими темпами, теоретичні розробки у цій галузі відбуваються дуже повільно. Україна у цьому напрямі відстає навіть від країн СНД. Зокрема, у Росії розроблено і затверджено Державний стандарт 7.83-2001 «Електронні видання. Основні види і вихідні відомості», що має статус міждержавного [5]. Основна мета цього ГОСТу — упорядкувати надання електронним виданням вихідних даних, на зразок тих, що прийняті у традиційних друкарських виданнях. Цей закон був розкритикований спеціалістами, оскільки спричинив більше запитань, ніж відповідей. Однак це лише перший крок Росії на шляху запровадження вичерпних стандартів та описів електронних видань, їх використання як джерел інформації. У Казахстані введено в дію СТ РК 34.017-2005. «Информационные технологии. Электронные издания. Электронные учебные издания» [6]. Цей документ регламентує не тільки цифрові ЗМІ, а й навчальні електронні матеріали. Позиції стандарту можна застосувати як до фізичних електронних видань, так і до мережних навчальних продуктів, наприклад, для дистанційного навчання. В Україні використання електронних документів регулюється на підставі Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закону України «Про електронний цифровий підпис» [3, 4]. Щодо, власне, електронних видань, то вони в законодавстві України не регламентовані. Отож варто внормувати всі види українських електронних видань, бо навіть ДСТУ 3017-95 не зазначає, що таке «електронне видання». Також немає вичерпного теоретичного дослідження про бібліографічні аспекти електронних документів, питань регламентування цифрової інформації, яка є основною компонентою електронних видань.

Незважаючи на доволі тривалу історію практичного використання електронних видань, науковці і досі не мають єдиного узгодженого визначення цього феномена. Це, своєю чергою, призводить до неминучої підміни понять та термінів. Так, наприклад, при докладнішому розгляді російського ГОСТу 7.83-2001 електронне видання визначається як електронний документ (група електронних документів), що пройшов редакційно-видавниче опрацювання, призначений для поширення в незмінному вигляді, має вихідні відомості. Це визначення узагальнене та абстрактне. Електронним виданням може бути тільки самостійне видання, спеціально підготовлене для існування в електронній формі, виконане з урахуванням того, що його будуть використовувати і сприймати тільки за допомогою комп'ютерних технологій і пристроїв, відповідно до їх можливості (гіперзв'язку, мультимедіа тощо). Аналізуючи визначення, наведене в російському ГОСТі 7.83-2001, не можна не задати питання, як зіставити слова про незмінність виду електронного документа з поняттям інтерактивності, яке, як відомо, властиве електронному документу, є однією з його переваг порівняно з традиційним друкованим виданням. Водночас, переважно, читачі мають справу з електронною версією друкованого видання, яке не підготовлене з урахуванням всіх особливостей і можливостей електронного видання і не має гіперпосилань, аудіовізуального матеріалу, в якому немає інтерактивності. Ці аналоги друкованого видання мають вихідні відомості свого першоджерела, яке пройшло редакційно-видавничу підготовку, але все-таки вони не є електронними виданнями. Їх називають електронними книгами. Подібні електронні книги створюються або перетворені у цифровий формат (найчастіше PDF чи djvu) для відображення на екрані комп'ютера або портативного пристрою і вперше згадуються у 1988 році. Це лише один з видів електронних видань і він не може замінити собою термін «електронне видання».

Взагалі про електронні документи вперше почали говорити у США на офіційному рівні ще наприкінці 80-х рр. Починаючи з 1981 р. у світі розроблялися стандарти з опису комп'ютерних файлів як джерел інформації. Водночас перше офіційне визначення електронного видання було подано в міжнародному стандарті ISO 9707:1991 Information and documentation — Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications. Згідно з цим стандартом електронне видання (electronic publication) трактується як документ, відкритий для публічного доступу, який оприлюднюється в машиночитаній формі. Він може містити файли даних та програмне забезпечення (прикладні програми); може бути записаний на папері, магнітному, оптичному та інших медіа, призначених для обробки комп'ютером або периферійними пристроями [1, 7]. За умов активного використання Інтернету як єдиного комунікативного середовища інформаційні матеріали в цифрових форматах почали набувати підвищеного попиту у користувачів. Пізніше, в 1995 р., суспільство запропонувало вживати термін електронний ресурс. Хоча стандарт, який містив означення нового поняття, з'явився тільки через два роки. Згідно з ISBD (International Standard for Book Description)

електронним ресурсом назвали таку інформацію, отримати яку можна за допомогою комп'ютера, пристроїв для зчитування та іншого периферійного апаратного забезпечення [2]. Крім того, в 1995 р. в США та країнах Західної Європи за характером інформації виокремлювали дані (текст, графіку, мультимедіа, таблиці тощо), програми та комбіновані джерела, що подавалися в інтерактивних чи локальних електронних ресурсах. Про можливість описання інтернет-публікацій йшлося після впровадження нової редакції AACR (Anglo-American Cataloging Rules) у 1999 р. Російські ГОСТ 7.83-2001 «СИБИД. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения» та ГОСТ 7.2-2001 «СИБИД. Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов» ґрунтуються на виданнях Міжнародної організації зі стандартизації. Підсумовуючи вищенаведене, термін «електронне видання» можна описати таким чином: це документ у цифровому форматі, доступний для публічного доступу, отриманий за допомогою пристроїв для зчитування та обміну інформацією, який містить дані, програми та комбіновані джерела, а також вихідні відомості (для бібліографічного опису та каталогізації).

Щодо терміну «електронна книга», то спеціалісти вже давно ведуть суперечку про місце електронної книги в житті суспільства і заміну нею традиційної друкованої книги. Наявні три точки зору на цю проблему. Згідно з першою, електронні книги повністю витіснять друковані аналоги, адже під час підготовки друкованого видання автори та видавництва за технологією паралельно розробляють електронний варіант видання, тому простіше та дешевше відразу перейти до випуску електронного видання. Однак подібне твердження не враховує особливостей електронної книги. По-перше, варіант «просто тексту», без гіперпосилань, мультимедіа даних мало затребуваний (лише художня література), а робота над складним ґрунтовним виданням потребує багато зусиль та коштів і не може бути виконана паралельно з підготовкою друкованого видання. Згідно з другою точкою зору, що протилежна першій, навіть зважаючи на всі переваги електронних книг, процеси існування та руху інформації в мережі Інтернет відмінні від аналогічних процесів книжкової справи. Вчені посилаються на той факт, що традиційний рукопис — це чудова реалізація гіпертексту, оскільки кожен фрагмент лінійного тексту містить посилання на інших авторів, попередні публікації, ідеї, факти тощо. Функції посилань виконує довідковий апарат видання. Звичайно, реалізація цих функцій у електронних виданнях більш наочна та зручніша, однак це не може вказувати на повне витіснення друкованої продукції. Прихильники третьої точки зору відзначають великі можливості гіпертексту і акцентують увагу на тому, що завдяки новітнім технологіям реалізуються багато недосяжних раніше ідей, наприклад універсальна енциклопедія або книга книг. Справді, електронне видання найповніше реалізує себе як довідкова та інформаційна література. Особливості побудови матеріалу, властиві цим видам літератури, такі, що вони дають можливість гіперзв'язкам, мультимедіа та іншим атрибутам електронного видання забезпечити найефективніше сприйняття тексту

читачами. Між тим, гіпертекстові книги не зможуть замінити традиційну книгу художньої чи наукової літератури для вдумливого читання, тому що форма книги сприяє серйозному, поглибленому вивченню змісту на відміну від фрагментарного, поверхневого перегляду електронного видання. Ця точка зору, на нашу думку, є найбільш обґрунтованою та перспективною.

При запровадженні електронних видань дуже часто вони створюються без урахування можливостей сучасних технологій опрацювання інформації. Якщо опиратися тільки на визначення ГОСТу 7.83-2001, то електронним виданням можна назвати будь-який твір, розміщений у мережі Інтернет. Однак прогрес у царині інформаційних технологій такий стрімкий, що для забезпечення можливості роботи користувачів з електронними виданнями слід враховувати багато чинників. Це, насамперед, стосується великого різноманіття пристроїв, на яких можливий перегляд електронних видань. Іноді робота з документами незручна або взагалі неможлива на певних пристроях. Ігноруються основні постулати Usability [8], формати застарілі і не відображають нових реалій, не враховується специфіка видання. Немає механізму відстежування уваги користувача, сценаріїв його поведінки. На нашу думку, тепер створені всі передумови для розроблення та впровадження нових принципів створення електронних видань, направлених на поліпшення взаємодії з користувачем, які б враховували специфіку пристроїв та умови їх функціонування.

1. Агеев В. Н. Электронная книга: новое средство социальной коммуникации / В. Н. Агеев. — М. : Мир книги, 1997. 2. Антоненко І. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення / І. Антоненко, О. Баркова // Бібл. вісн. — 2004. — № 2. — С. 11–22. 3. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Law-base/Laws/index.php?2003-851-4>. 4. Про електронний цифровий підпис : закон України від 22.05.2003 № 852-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=852-15>. 5. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения. ГОСТ 7.83-2001. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://protect.gost.ru/document.aspx?control=7&id=130979>. 6. Центр Компетенции Электронного Правительства Республики Казахстан [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.e.govce.kz>. 7. ISO 9707:1991: Information and documentation – Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications [Electronic Resource] / TC 46. – 1991. – 13 p. – Way of access: URL: <http://www.iso.ch/iso/en/CatalogueDetailPage.CatalogueDetail?CSNUMBER=17564&ICS1=1>. 8. Smashing Magazine. 30 Usability Issues To Be Aware Of [Electronic Resource] — Way of access: URL: <http://www.smashingmagazine.com/2007/10/09/30-usability-issues-to-be-aware-of/>.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕРМИНА «ЭЛЕКТРОННЫЕ ИЗДАНИЯ»

Предлагается определение термина «электронные издания» и рассматривается современное состояние стандартизации электронных изданий в Украине.

DETERMINATION OF TERM «ELECTRONIC EDITIONS»

It is proposed definition of “electronic publishing” and reviewed the present state of standardization of electronic publications in Ukraine.

Стаття надійшла 25.03.11